

Šeimoje – dvikalbis vaikas

Doc. dr. Aldona Mazolevskienė,
Vilniaus pedagoginis universitetas

Naujausi amerikiečių mokslininkų atlikti smegenų vystimosi tyrimai tai pat rodo, kad dvikalbių vaikų smegenyse abi kalbos „įrašomos“ į tą pačią smegenų žievės zoną, todėl kalbant tokiems vaikams nereikia „persijunginėti“ iš vieno smegenų ploto į kitą. Tačiau ši savybė išnyksta praėjus keletui metų po gimimo, tada antroji kalba lieka svetima visam gyvenimui.

“

Įprastinei lietuviškai šeimai, matyt, sunkiai suvokiama, kaip būtų galima vyrui ir žmonai, vaikams ir tėvams šnekėtis skirtingomis kalbomis. Dažnai ir bendraudami ta pačia kalba neišgirdami vienas kito, nesuprasdami vaikų, neįsivaizduojame, kaip būtų, jei dar ir kalbų maišalynė prisidėtų! Tačiau mišrias šeimas sukūrę skirtingų tautybių žmonės teigia, kad galima visavertiškai bendrauti keliomis kalbomis ir vardina daugybę kalbų mokėjimo privalumų.

Kelių kalbų nuo gimimo mokomas vaikas pirmiausia apdovanojamas ypatinga dovana – be didelių pastangų mokėti ne vieną kalbą. Moksliniai tyrimai taip pat rodo, kad vaikai, kurie ankstyvoje vaikystėje auga daugiakalbėje aplinkoje, yra nuovokesni ir intelektualiai lankstesni. Tokiu būdu labiau lavinami jo analitiniai, raštingumo ir bendravimo gebėjimai. Mokėdamas dvi kalbines sistemas vaikas be mažiau pastangų suvokia kitas kalbas, jam daug lengviau išmokyti naujų užsienio kalbų, plačiau žvelgti į pasaulį, kitų šalių kultūras. Dvikalbis atsikrato provincialumo, jo požiūris į kitas šalis, kultūrų sistemas, tradicijas, religijas, žmones daug tolerantiškesnis, jo protas lankstesnis. Įdomus faktas, kad nėra įrodyta, jog dvikalbystė kenktų netgi kalbos raidos sutrikimų turinčiam vaikui.

Psichologiniai-pedagoginiai dvikalbystės ypatumai

Ikimokyklinio amžiaus vaikų dvikalbystė mokslinėje literatūroje yra skirstoma į *ankstyvąją* ir *vėlesniąją*. Ankstyvoji dvikalbystė formuojasi šeimose, kai vaikams iš karto prireikia bendrauti dviem kalbomis, t.y., jis išmokyta dvi gimtąsias kalbas. Jeigu vaikas iš pradžių išmokyta tik vieną gimtąją kalbą, o antrąją – vėliau, formuojasi „*vėlesnioji dvikalbystė*“. Šiuo atveju antrosios kalbos mokymasis paremtas kalbėjimu gimtąja kalba.

Dvikalbystė (Hintas, 1989) – individo gebėjimas vienodai arba beveik vienodai gerai kalbėti (ir mąstyti) dviem kalbomis. Tikras dvikalbis gali laisvai, net ir nuo pusės sakinio pereiti iš vienos kalbos į kitą. Tikruoju dvikalbiu tampama tik mokantis kalbos šeimoje (iki penkerių-šešerių gyvenimo metų) arba kitos kalbos aplinkoje, bet ne pagal užsienio kalbos mokymosi metodiką. Tikras dvikalbis gimęs „gauna“ dvi kalbas.

Dvikalbiai vaikai – vaikai, kurie kasdien bendrauja dviem ar daugiau kalbų ir nesuvokia tų kalbų mokėjimo laipsnio. Ankstyvoji dvikalbystė gali formotis stichiškai (*stichiška ankstyvoji dvikalbystė*) arba organizuotai, t.y. remiantis kalbėjimo situacijų izoliavimo principu ir taikant metodą „vienas asmuo – viena kalba“ (*ankstyvoji organizuota dvikalbystė*). Mokslinėje literatūroje yra išskiriami trys dvikalbystės vystimosi būdai šeimoje:

- abi kalbos išmokstamos vienu metu;
- dvikalbystė vystosi nuosekliai;
- dvikalbystė vystosi periodiškai.

Švedų mokslininkė B. Karlsson (1992), pati sukūrusi mišrią šeimą, teigia, kad vaiko dvikalbystė yra nulemiama fakto, ar abu tėvai moka vienas kito gimtąsias kalbas. Jei vaikui gimus abu tėvai individualiai su juo kalba savo gimtosiomis kalbomis, tai vaikas šias abi kalbas vienu metu ir įsisavina. Vaiko smegenys natūraliai „apdoroja“ abi kalbas.

Naujausi amerikiečių mokslininkų atlikti smegenų vystimosi tyrimai tai pat rodo, kad dvikalbių vaikų smegenyse abi kalbos „įrašomos“ į tą pačią smegenų žievės zoną, todėl kalbant tokiems vaikams nereikia „persijunginėti“ iš vieno smegenų ploto į kitą. Tačiau ši savybė išnyksta praėjus keletui metų po gimimo, tada antroji kalba lieka svetima visam gyvenimui.

Pirmiausia dingsta gebėjimas girdėti ir pamėgdžioti garsus

Bandymai su kalbėti nemokančiais kūdikiais parodė, kad jie nuo pirmųjų dienų sugeba skirti visus garsų kontrastus, taip pat tokius, kurių nepasitaiko jų kalbinėje aplinkoje. Tačiau jau po aštuonių pirmųjų gyvenimo mėnesių šis gebėjimas silpnėja. O štai po dešimties mėnesių, pavyzdžiui, japonų kūdikiai nebeskiria l ir r, nes šių garsų nėra kalboje, kurią jie girdi.

Tyrimai parodė, kad suėjus dvylikai mėnesių, susiformuoja vaiko klausos žemėlapis, o maždaug iki šešerių metų mentalinis fonetinis žemėlapis užpildomas visiškai. 2002 metais JAV Dartmouth'o koledžo mokslininkai tyrinėjo skirtingas kalbų kombinacijas (ispanų-prancūzų, prancūzų-anglų, rusų-prancūzų ir netgi ženklų kalbos bei prancūzų) besimokančius vaikus nuo gimimo iki devynerių metų amžiaus ir gyvenančius skirtingoje aplinkoje.

Vaikai pagal smegenų vystimosi stadijas buvo suskirstyti į keturias amžiaus grupes: nuo gimimo iki 2 m.; 4-6 m.; ir 7-9 metų. Tyrimų rezultatai parodė, kad kuo vėliau vaikas supažindinamas su antra kalba, tuo mažiau galimybių, kad jis ją išmoks taip puikiai, kaip pirmąją. Šį praradimą gali kompensuoti didesnis stropumas, tačiau gebėjimas formuoti garsus nuo to nepagarės.

Mokslinėje literatūroje išskiriamos trys vaiko dvikalbystės vystimosi pakopos:

- *1-oji pakopa* – vaiko amžius 0-3 metai. Vaikas motinos kalbą išmoka greičiau nei tėvo, nes kūdikis yra nuolat motinos akiratyje ir dažniau girdi bei bendrauja jos gimtąja kalba. Į tėvo pateiktus klausimus vaikas atsako motinos gimtąja kalba.
- *2-oji pakopa* – vaiko amžius nuo ketverių metų. Vaikas vis daugiau išmoka tėvo gimtosios kalbos. Taigi abiejų kalbų mokėjimo skirtumas susilygina. Į tėvo klausimus vaikas atsakinėja jo gimtąja kalba bei tęsia bendravimą su motina jos gimtąja kalba.
- *3-oji pakopa* – mokyklinio amžiaus vaikas. Vaikas lanko mokyklą ir jau moka abi kalbas vienodai, jo dvikalbystė tapo realybe, jis turi dvi gimtąsias kalbas. Jis moka savo motinos ir tėvo gimtąsias kalbas geriau nei jie abu. Vaikas galutinai „įgyja“ dvikalbystę būtent trečiojoje pakopoje. Taigi, jis, turėdamas du tvirtus savo gimtųjų kalbų pagrindus jau gali mokytis pirmos, antros, trečios ir t.t. užsienio kalbų.

Tėvai su vaiku turėtų kalbėti kiekvienas savo kalba nuo pat vaiko gimimo. Vis tik prioritetine kalba linkstama laikyti motinos kalbą, juk tik sava kalba ji gali dainuoti vaikui gražiausias lopšines, sekti pasakas ir jį pavadinti mieliausiais vardais.

Tarp savęs tėvai galėtų šnekėtis, kaip jiems patogiau. Iki 4 metų vaikai dar painioja dvi kalbas, todėl susidaro įspūdis, kad vaikas nesuvokia nuolat girdįs dvi skirtingas kalbas. Kartais viename sakinyje pasako vieną žodį viena, kitą – kita kalba. Daugelį tėvų tai gąsdina, bet reikėtų nusiraminti – tai normalu! Net ir vaikai, gyvenantys vienos kalbos aplinkoje, apie 2-4-us gyvenimo metus taip pat kalba „savo kalba“. Mokslininkai, tyrinėjantys vaikų kalbą, vadina šį laikotarpį „autonominės vaikų kalbos periodu“. Dvikalbėje šeimoje vaikai taip pat pereina šį periodą. Apie 4-uosius metus vaikas puikiai atskirs abi kalbas ir atsakinės į klausimus ta kalba, kuria į jį kreipsis vienas iš tėvų.

Vaikui lengviau mokytis savo motinos ir tėvo gimtosios kalbos, kai tiek motina, tiek tėvas bendrauja su vaiku kiekvienas savo gimtąja kalba atskirai. Jei vaikas yra gabus, jis greitai orientuojasi kaitaliodamas kalbas. Mokliškai nėra patvirtinta, bet kai kurie tėvai pastebi, kad kelias kalbas nuo gimimo girdintis kūdikis kalbėti pradeda trimis-šešiais mėnesiais vėliau, bet tai yra normalu, nes jis tuo pat metu turi išmokti dvigubai daugiau žodžių, smegenys turi įsisavinti dvi skirtingas kalbų sistemas.

Mokyti vaiką dviejų kalbų – papildomas darbas tėvams, reikalaujantis daugiau kantrybės ir įsipareigojimo. Panašiai kaip mokyti vaiką groti pianinu – turi būti nuolat ir sistemingai praktikuojamasi. Tai ypač aktualu, jei norima vaiką išmokyti ne tik

suprasti ir kalbėti, bet ir skaityti bei rašyti. Daugelio mokslininkų (Bruner, 1995; Karlsson, 1992; Einon's, 1998) teigimu, nieko baisaus, jei vaikas mokosi kelias kalbas vienu metu, ypač jei jo elementarūs poreikiai patenkinti ir jis jaučiasi puikiai.

Kadangi paprastai vaikas vartoja dvi kalbas skirtingose situacijose, tai tos kalbos viena kitos neužgožia. Vaikui kalbų siejimas su skirtingu asmeniu aiškiai rodo, kada ir su kuo vieną ar kitą kalbą reikia vartoti. Tai klasikinės ankstyvosios **organizuotos dvikalbystės** formavimosi metodas ir juo siekiama izoliuoti kalbas, kad jos nebūtų maišomos. Taigi, vaikas gali dar ikimokykliniame amžiuje nesunkiai įsisąmoninti dvi kalbas, bet visa kita – išmokti jas taisyklingai, integruotis į dvi kultūras – užtrunka kiek ilgiau (K. Raal, 1996).

Palankiausios situacijos formuotis harmoningai dvikalbystei šeimoje:

- Laikomasi principų „vienas asmuo – viena kalba, viena aplinka – viena kalba“.
- Nėra šeimoje dominuojančios kalbos.
- Vyrauja tolerancija ir pagarba abiejų sutuoktinių kalbų, kultūrų atžvilgiu.
- Tėvai tarpusavyje bendrauja jiems priimtinausia kalba, o su vaiku kalbasi savo gimtosiomis kalbomis.
- Tėvai, skirtingai negu vaikas, mokantys valstybinę kalbą, padeda jam perimti tos kalbos garsinę sandarą, gramatinę struktūrą, stilistinius niuansus, kalbos kultūros pagrindus, paaiškina iš aplinkos išgirstus nesuprantamus žodžius, išsireiškimus gimtąja kalba, įvairiais būdais skatina vaiką domėtis kalba ir ją vartoti kasdienėse bendravimo situacijose.

Taip pat yra labai svarbu:

- Perduoti vaikui šeimoje puoselėjamas kultūrinės tradicijas.
- Mokyti vaiką nuo pat mažens nepriklausomai nuo jo kilmės ir padėties pozityviai reaguoti į kultūrinius visuomenės skirtumus bei įvairovę.
- Suteikti vaikui jam būtiną interkultūrinės komunikacijos įgūdžių ir žinių, išmokyti puoselėti savo kultūrinės vertybes, t.y. ugdyti nuo mažens vaiko interkultūrinę kompetenciją.
- Nepamiršti, kad šeimos įtaka – svarbiausias faktorius, nulemiantis vaiko vystymąsi, jo identiteto formavimąsi.

Veiksniai, lemiantys vaiko kalbų išmokimą

Tėvų apklausos tyrimų duomenys rodo, jog mišrių šeimų tėvai dažnai ieško atsakymų į klausimą, kokie veiksniai lemia vaiko tolygų kalbų išmokimą. Vieno konkretaus atsakymo ar teisingo recepto nėra. Viskas priklauso nuo daugybės veiksnių:

- vaiko charakterio;
- jo intelekto (ar vaikas atlieka jo amžiaus galimybes atitinkančias užduotis);
- ugdymosi gebėjimų (ar greitai vaikas įsidėmi ir panaudoja išminktą medžiagą);
- temperamento (vaikas yra ekstravertas, pasitikintis savimi ir drąsus, ar intravertas, uždaras, nepasitikintis);
- vaiko komunikacinės ir kalbinės patirties (kaip šeima ir pats vaikas bendrauja su kitos kalbinės bendruomenės nariais, ar jis dalyvauja žaidimuose, kuriuose dialogas yra būtinas);
- mokymo intensyvumo ir stiliaus (vaikas pirmenybę teikia ramiai, tyliai veiklai ar jam būtinai stiprūs emociniai išgyvenimai);
- amžiaus ypatumų (jaunesnių vaikų savęs suvokimas yra labiau holistinis, jie mažiau susivaržę);
- nuostatų vienos ar kitos kalbos atžvilgiu;
- norų;
- aplinkybių;
- gyvenimo sąlygų.

Minėti veiksniai tarpusavyje yra susiję. Jų nežinodami ar nepaisydami, tėvai nesudaro sąlygų vaikui tolygiai ir nepriekaištingai išmokti kalbas.

Dažniausiai tėvų daromos klaidos

Daugelio ankstyvosios dvikalbystės tyrinėtojų nuomone, tautiškai mišrių ir kitataučių šeimų tėvai bei kiti jos nariai neturi jokios informacijos apie dvikalbystės formavimosi ikimokykliniame amžiuje dėsninumus ir netaiko metodo „vienas asmuo – viena kalba“. Taip pat toleruoja mišrų kalbų vartojimą, patys prastai moka vienas kito gimtąsias kalbas, nekontroliuoja savo kalbos ar nekreipia dėmesio į daromas kalbos klaidas, iš anksto nesitaria, neplanuoja tarpusavyje, kaip kalbės su vaiku, kokia bus pagrindinė šeimos kalba, kokią ugdymo instituciją (kalbos atžvilgiu) lankys vaikas.

Dėl to dvikalbystė šeimoje formuojasi stichiškai, vienai kalbai persipinant su kita, sudarant itin palankias sąlygas kalbų interferencijos (maišymosi) reiškiniui plėtotis. Pastebėta, kad dvikalbėse šeimose dauguma vaikų žino dvi ar net tris kalbas, bet nė vienos jų nemoka labai gerai. Šiuos teiginius patvirtina ir individualūs pokalbiai su tėvais.

Gana dažnai pasitaiko atvejų, kada tėvai, save priskiriantys, pavyzdžiui, lenkų šeimos tipui, tarpusavyje ir su vaiku dažniau kalba ne lenkų, o rusų kalba, kurios nei vienas gerai nemoka. Tokio kalbinio bendravimo su vaiku jie paaiškinti nesugeba. Daugelyje šeimų vaikas nuo pat gimimo, bendraudamas su suaugusiais šeimos pokalbyje, tuo pačiu metu yra kalbinamas net keliomis kalbomis. Tokiose šeimose labai ryškios tėvų ir senelių asmeninės tradicijos kalbos, tautybės atžvilgiu.

Dažnai pasitaiko, kad tėvai savo iniciatyva arba neteisingai paraginti aplinkinių nori, kad jų vaikas kalbėtų tik lenkiškai, angliškai arba lietuviškai – kalbomis, kurių tėvai patys gerai nežino. Tokiais atvejais bendravimas su vaiku dažnai atsiliepia šeimos ir vaiko santykiams, kurių žodinė sąveika yra ribota ir nenatūrali. Jei tėvai, patys gerai nemokėdami antros kalbos, bendrauja su vaiku, yra didelė tikimybė, kad vaikas kalbą išmoks tik paviršutiniškai, vėliau nesupras abstrakčių minčių, sudėtingų idėjų, o tai yra svarbu jo pažinimo ir kalbos vystimuisi.

Negalima daryti ir tokių klaidų, kai, pavyzdžiui, tėvas, kuris visada kalbėjo su vaiku tik angliškai, pradėjo kalbėti lietuviškai. Tokiu atveju nereikėtų keistis „rolėmis“, t.y. savo kalbomis – kalbėti su vaiku kiekvienam tik savo kalba tol, kol vaikas gerai išmoks abi jas. Vaiko sąmonėje iš pradžių kalba susiejama su kalbančiojo asmeniu, o vėliau formuojasi dvi lingvistinės sistemos ir vaikas pradeda mąstyti remdamasis jomis. Kita vertus, mažas vaikas nesupranta, kodėl tėtis, kuris visada su juo kalbėjo gimtąja anglų kalba, pradėjo kalbėti ne taip kaip „reikia“ ir jį tai labai trikdo. Tokie atvejai nėra retenybė. Dažnai tokius reiškinius išprovokuoja perdėtas tėvų noras kuo greičiau išmokyti vaiką kalbos, kuria jis turės bendrauti pradėjęs lankyti vaikų darželį.

Labai dažnai tėvai neapgalvotai, neatsakingai nori atiduoti vaiką į lietuvių darželį, nors šeimoje kalba tik rusiškai. Tėvai būna labai kategoriški ir nenori suprasti, kad vaikas kenčia psichologiškai, jam sunku adaptuotis aplinkoje, kur su juo kalbama jam „svetima“ kalba. Derėtų priminti, kad daugumai mažų vaikų nėra sunku išmokyti svetimą kalbą, bet jis niekaip nesupranta, kodėl jis negali kalbėti savo mamos ar tėčio kalba.

Todėl dvikalbystės klausimas šeimoje yra itin aktualus, neįvertinus jo svarbos, vaikai ne tik gali blogai kalbėti viena ar kita kalba, bet ir atsilikti nuo savo bendraamžių. Dažniausiai daromos tėvų klaidos yra sietinos su šiuo metu prastu kitataučių tėvų švietimu dvikalbystės klausimais bei nepakankamu jų bendradarbiavimu su vaikų ugdymo institucijų pedagogais. Dėl to susidaro itin nepalankios sąlygos formuotis harmoningai dvikalbystei šeimoje.

Tėvai turėtų įsidėmėti, kad dvikalbystė – ištisas mokslas, kuriam reikia abiejų vaiko tėvų pastangų ir pasiryžimo, trunkantis ne vienus metus – tik tada jis duoda rezultatų. Norėtusi palinkėti tėvams nenuleisti rankų, o užauginti vaikams sparnus, jungiančius du ištisus jo tėvų pasaulius.

ŠALTINIAI:

1. Mazolevskienė A. Dvikalbių vaikų lietuvių kalbos mokėjimo ypatumai // Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas / Sud. O. Monkevičienė. – Kaunas: Šviesa, 2003. – P. 76 – 96.
2. Mazolevskienė A. Dvikalbystė Lietuvos šeimose // Pedagogika. T. 42 (2000), p. 52 – 55.

Jei Jums kyla klausimų, susijusių su ikimokyklinio ar priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymu, parašykite mums: info@ikimokyklinis.lt. Ugdymo specialistai, teisininkai ir kiti specialistai mielai Jums atsakys. Daugiau klausimų ir atsakymų ieškokite skiltyje